

3. Пармакли Д.М., Попа А.М., Бабий Л.И. Экономика предпринимательства: уч. пособие. - Cahul: US «B.P.Hasdeu», tipogr. «Centrografic», 2010.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2011

D. Parmakly

**ECONOMIC EFFICIENCY OF PRODUCTS MANUFACTURE AND SALE
(MODERN VISION)**

The article suggests the essence of economic efficiency of production and sales of agricultural products, explains the mathematical link between the cost and the amount of production. It also proposes a number of formulas for determining profit per unit of production as well as marginal profit due to production growth. The article also suggests methods of calculating profitability of output, profitability of sales, rate of return on investment, and their correlation

УДК 339.56.001:620.91(045)

І. Г. Яремчук, Х. С. Мітюшкіна

**ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ
БЕЗПЕКИ КРАЇНИ**

Розглянуто теоретичні підходи до визначення економічної безпеки; запропоновано класифікацію складових національної безпеки з урахуванням їх впливу на економіку; визначено поняття енергетичної безпеки та її місце в структурі національної безпеки країни.

Ключові слова: економічна безпека, складові національної безпеки, енергетична безпека, загрози енергобезпеки, енергоресурси, енергоефективність економіки.

Сучасний етап формування світового господарства характеризується активним проявом глобалізаційних процесів. Але, оскільки крім позитивних наслідків для економік окремих країн ці процеси мають деякий шкідливий вплив, кожна країна вимушена шукати шляхи мінімізації факторів цього негативного зовнішнього впливу. Це призвело до виникнення поняття „національна економічна безпека” як категорії окремих досліджень. Величезний вплив на розвиток процесів глобалізації має саме енергетична проблема, з якою тісно пов'язана проблема енергетичної безпеки країн світової спільноти.

У сфері економічної безпеки та її складових існує багато досліджень. Вагомий внесок у теорію і практику економічної безпеки зробили провідні західні та російські вчені: Й. Шумпетер, Л. Абалкін і В. Сенчагов.

Важливу роль у теоретичному та емпіричному дослідженні цієї проблематики відіграють праці сучасних вітчизняних учених і практиків, а саме: І. О. Бланка, О. Г. Власюка, З. С. Варналія, В. І. Грушка, М. П. Денисенка, Я. А. Жаліла, А. І. Сухорукова, І. С. Чорнодіда, В. С. Сідака, В. А. Тимошенко, В. І. Терехова, В. М. Федосова, В. І. Франчука, М. Г. Чумаченка, Л. Г. Шемаєвої, В. Я. Шевчука та інших.

Дослідженню проблем, пов'язаних із енергетичною безпекою нашої держави присвячені роботи відомих вітчизняних вчених, таких як: О. І. Амоша, О. Г. Білорус, В. Г. Федоренко, Б. Г. Губський, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон, А. І. Шевцов,

А.К. Шидловський, М.Г. Земляний, В. Микитенко та інші. Стан й перспективи забезпечення світової енергобезпеки вивчали: І.І. Александрова, Г.А. Безмельниціна, Н.М. Байков, Р.Н. Гринкевич, О.В. Телегіна, В.Д. Пісарев, Е.В. Бикова, інші.

Водночас, попри велику кількість публікацій залишається багато невирішених проблем у теорії та практиці економічної безпеки, зокрема енергетичної безпеки, яка є основною складовою національної безпеки будь якої країни світу.

Метою статті є дослідження існуючих теоретичних підходів стосовно формування економічної безпеки; визначення поняття енергетичної безпеки та її ролі у забезпеченні національної економічної безпеки держави.

Забезпечення економічної безпеки є головною метою державного регулювання, що за ступенем важливості не уступає таким першочерговим заходам, як регулювання грошового обігу та ціноутворення. Наукова розробка проблем національної безпеки в розвинутих країнах світу активно проводиться починаючи з 80-х років ХХ ст. Класичні економічні теорії ХІХ століття не дають повного висвітлення питання національної і міжнародної економічної безпеки. Ця проблема стала актуальною лише у ХХ столітті, коли національна економіка (і економічна система, і структура народного господарства) повинні бути організовані так, щоб забезпечити не лише нормальне функціонування економіки, а й мінімізувати всі загрози її стійкості, стабільності, здатності до виживання і до підвищення ефективності і конкурентоспроможності.

Набуття важливості економічної безпеки передувало довгий процес розвитку світового господарства в цілому. Цей процес можна простежити на прикладі концепції економічної еволюційної трансформації.

В 60-х роках ХХ століття в економічно розвинутих країнах світу на зміну промислової трансформації прийшла структурна, виражена в заміні деяких традиційних секторів промисловості новими і, перш за все, зростанням індустрії послуг та індустрії інформатизації.

В 90-х роках мала місце технологічна трансформація – перехід від традиційних технологій до технологій молекулярної хімії, електроніки, біотехнології, лазерної техніки. В кінці ХХ століття завершилась інституційна трансформація економік – перехід до корпоративної форми виробничо-економічних ринкових інститутів (організацій). Корпорація є структурованою, що в найкращий спосіб дозволяє накопичувати великі кошти через об'єднання інвестицій багатьох суб'єктів виробничо-економічної діяльності. Завдяки корпораціям підприємництво стає основою економіки.

Велику трансформацію економічної і промислової політики країн світу можна побачити, оцінюючи еволюцію політики у міжнародній торгівлі. В середині ХХ століття протекціоністська політика була замінена стратегією вільної торгівлі, або стратегією відкритої економіки. Ця стратегія призвела до того, що країни світу почали відчувати загрози з боку потужних іноземних конкурентів. Міжнародна економічна безпека стала найважливішим пріоритетом національних стратегій країн та міжнародних стратегій їх об'єднань.

На нинішньому етапі трансформація економіки набула глобального характеру. Вже практично немає країни, яку б не торкалась глобальна трансформація.

Більшість дослідників, розглядаючи загрози економічній безпеці національної економіки, спираються на концепцію про внутрішнє та зовнішнє (міжнародне) економічне середовище. Адже кожна країна розвивається не відокремлено від інших країн, а в реальному навколишньому економічному і політичному середовищі. Як внутрішнє, так і зовнішнє навколишнє середовище ніколи не буває ідеально стабільним і сприятливим. Воно завжди включає складну сукупність загроз і нових можливостей розвитку.

Внутрішнє середовище більшою мірою підконтрольне національним системам

управління і регулювання, ніж зовнішнє, яке формується під впливом величезної сукупності різноманітних факторів. Деякі з них носять регіональний і навіть глобальний характер [1, с. 91–93].

Несумісність швидкого економічного розвитку і зростання з успішним поліпшенням навколишнього середовища призвело до виникнення концепції екологізації виробництва. Згідно з нею кожна країна повинна платити за задовільні умови навколишнього середовища, що неминуче уповільнює темпи економічного зростання. Технологічна концепція екологізації виробництва в останні роки значно підсилена концепцією безперервного розвитку, згідно з якою економічне зростання є цілком сумісним із захистом навколишнього середовища, якщо всі країни діятимуть у рамках єдиних глобальних планетарних стратегій, визнають взаємну залежність, необхідність узгодженості пріоритетів екології і економіки. Сучасні концепції сумісної екології і економіки мають довгостроковий характер. Практика їх реалізації може бути продовжена на десятки років [1, с. 97].

Економічна безпека є предметом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених. Економічна безпека характеризує такий стан економіки, при якому забезпечується гарантований захист інтересів особистості, суспільства, соціальна спрямованість політики, навіть за несприятливих умов розвитку внутрішніх та зовнішніх процесів [2]. Економічна безпека потребує забезпечення розвитку країни в цілому та зростання добробуту її громадян [3, с. 4], дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз, здатність до розширеного самовідтворення [1, с. 415]. Визначаючи економічну безпеку держави, також відокремлюють здатність країни до тривалого самозабезпечення ресурсами [4, с. 579; 5, с. 19], а під зовнішніми загрозами розуміють залежність економіки країни від іноземних держав, або їх угруповань в життєво важливих питаннях економічної співпраці [6, с. 134].

Тобто для досягнення економічної безпеки країни необхідно забезпечити: економічну рівновагу; здатність до розширеного самовідтворення; стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз. Всі ці заходи мають бути спрямовані на: досягнення стабільного економічного розвитку країни; підвищення життєвих умов населення; недопущення залежності від інших суб'єктів міжнародної економічної діяльності.

Залежно від конкретних умов розвитку економічного комплексу країни поняття національної безпеки трактується по-різному. Тому віднайти універсальне її визначення являється дуже складним завданням. Але для кожної окремої країни важливим є відповідність цього визначення тим завданням, які мають бути вирішені на певному етапі розвитку держави для захисту її народного господарства.

Враховуючи велику кількість поглядів на сутність поняття національна економічна безпека, необхідним є розгляд її складових, які можна використовувати для оцінки впливу, який вони мають на національну економіку.

Отже складовими національної безпеки є: промислова, енергетична, торговельна, науково-технічна, фінансова, інвестиційна, соціальна, екологічна, законодавча безпеки (таблиця 1.).

Спроби визначення поняття енергетичної безпеки не були системними і відзначаються різноманіттям підходів. Існуючі визначення ґрунтуються на кількох базових підходах, де енергетична безпека розглядається, як: стан захищеності громадян, суспільства, економіки від загроз незадовільного енергозабезпечення; стан захищеності інтересів в енергетичній сфері; стан систем енергозабезпечення в різних умовах; стабільність системи енергозабезпечення за дії дестабілізуючих чинників; енергетична незалежність тощо [7].

Таблиця 1

Класифікація складових національної безпеки та їх впливу на економіку

Вид безпеки	Вплив на економіку	Показник
Промислова	Виштовхування вітчизняного виробника з національного ринку; залежність виробництва від імпортних сировини та напівфабрикатів; неефективність виробництва; зупинення ряду виробництв через комерційну неефективність чи зношеність основних фондів.	<ul style="list-style-type: none"> – рівень ВВП; – інвестиції в основний капітал (в % до ВВП); – енерговитратність ВВП; – зношеність основних фондів.
Енергетична	Неефективне використання електроенергії як у виробництві, так і у побуті.	<ul style="list-style-type: none"> – енерговитратність виробництва; – фізична та моральна зношеність основних фондів нафто- та газопереробної галузей і добувної промисловості; – обладнання помешкань лічильниками газу, води, тепла.
Торговельна	Неефективна структура торговельного балансу може привести до неефективного включення до світової системи розподілу праці, коли країна перетворюється на постачальника сировини та продукції з високою енерговитратністю, та спожив ця готової продукції; енергетична залежність від інших країн.	<ul style="list-style-type: none"> – частка високо-технологічних товарів у загальному обсязі експорту/імпорту; – частка сировини та напівфабрикатів у загальному обсязі експорту/імпорту; – частка імпортованого палива у загальному обсязі електроспоживання.
Науково-технічна	Використання застарілих технологій веде до виробництва менш конкурентоспроможної продукції; використання морально застарілого обладнання призводить до збільшення виробничих витрат; залежність країни від імпорту науково-технічної продукції та інновацій, розроблених за кордоном.	<ul style="list-style-type: none"> – обсяг виконаних науково-технічних робіт (у % до ВВП); – витрати на інновації (у % до ВВП); – обсяги державних, іноземних і власних коштів підприємств в структурі витрат на науково-технічні роботи та інновації (%).
Фінансова	Зменшення свободи користування бюджетними коштами; збільшення частки гарантованого державного боргу може привести до збільшення фактичних державних зобов'язань, якщо підприємства будуть не в змозі повернути борги самостійно	<ul style="list-style-type: none"> – відношення державного зовнішнього боргу до ВВП; – відношення державного внутрішнього боргу до ВВП; – відношення державного гарантованого боргу до ВВП; – відношення платежів за державним боргом до ВВП; – відношення виплат з обслуговування й погашення державного боргу до загальних доходів державного бюджету.
Інвестиційна	За відсутності контролю за інвестиціями в стратегічно важливі підприємства і підприємства-монополісти влада може втратити контроль над певними секторами економіки, які є важливими для економічного розвитку країни в цілому. Перехід таких підприємств до власності іноземних інвесторів може створювати додаткову небезпеку.	<ul style="list-style-type: none"> – кількість стратегічно важливих підприємств залучених до приватизації; – сума статутних фондів стратегічно важливих підприємств залучених до приватизації.
Соціальна	Нерівномірний розвиток регіонів може призвести до встановлення різного життєвого рівня в регіонах країни та викликати неконтрольоване переміщення населення з одних регіонів до інших.	збалансованість розвитку регіонів за різними економічними параметрами (інвестування, розміщення експортно-імпортних потужностей тощо).

Екологічна	Неконтрольовані викиди шкідливих речовин до навколишнього середовища можуть привести до екологічної катастрофи.	технічний стан споруд шкідливого виробництва, атомних і теплових електростанцій.
Законодавча	Неможливість проведення скоординованих заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки.	<ul style="list-style-type: none"> – наявність закріплених на законодавчому рівні механізмів протистояння всім видам загроз економічній безпеці; – наявність стратегії забезпечення національної економічної безпеки.

Сучасна наукова література обґрунтовує декілька визначень енергетичної безпеки, які відображують загальну спрямованість трансформації соціального пізнання при переході дедалі більшої кількості країн до постіндустріального етапу розвитку. Соціальна гносеологія (пізнання) розглядала останніми роками проблему забезпечення енергетичної безпеки, крізь призму світоглядних засад індустріального суспільства. Стосовно енергетичної сфери держави раніше переважала механістично-спрощена парадигма аналізу економічної політики, стимулюючи однолінійний варіант усвідомлення змісту енергетичної безпеки і планування перспектив її подальшого розвитку. До 90-х років минулого століття енергетичну безпеку конкретної країни традиційно трактували як сукупність усіх енергетичних і матеріальних ресурсів держави та її здатність мобілізувати ці запаси для досягнення певної мети. На такій методологічній основі визначалися стратегічні орієнтири розвитку індустріального потенціалу країни.

Сьогодні, систему енергетичної безпеки країни слід розглядати як поєднання потенціалів (економічного, політичного, техніко-технологічного, ресурсного, енергетичного) та факторів (наукового, географічного, організаційного, управлінського) [8]. Такий погляд на сутність і зміст енергетичної безпеки дозволяє структурувати її на основі багатолінійного і багаторівневого підходу, що значно поглиблює можливості аналізу процесів, пов'язаних зі змінами в енергетичній сфері.

Варто зазначити, що при розробці подібних аналітичних систем до структури енергетичної безпеки слід віднести: потужність ПЕК та його організацію; просторові виміри країни; наявність розробленої стратегії розвитку ПЕК та суміжних галузей промисловості; принципи керівництва, комунікації і контролю; рівень ефективності використання енергоресурсів у промисловості.

Отже, що певним видом енергетичної безпеки є та частина відповідних потенціалів, яка реально функціонує й істотно впливає на соціально-економічні процеси залежно від конкретних умов її використання державними інститутами.

Необхідно зауважити, що на даному етапі розвитку матеріальні потенціали, тобто наявність ресурсної бази не є ключовими у досягненні енергетичної безпеки. Це підтверджує наприклад той факт, що найбільш оптимальні структури енергоспоживання та найвищу ефективність використання енергоресурсів демонструють країни, які мають дуже обмежені власні запаси (Франція, Італія, Японія, Греція, Данія, Австрія - енергоефективність ВВП коливається у межі 0,07-0,12 тонн на 1000 доларів США), наряду з тим світові лідери за запасами вуглеводної сировини демонструють енергоефективність ВВП на рівні 0,4-1,2 тонн на 1000 доларів США.

Підходи до вирішення проблеми енергетичної безпеки можна умовно розділити на три школи. Перша розглядає, насамперед, проблеми стабільності нинішніх ринків, надійності постачань, цін, конфліктів навколо транзиту енергоресурсів і інші поточні проблеми. Вчені економісти в цій школі не домінують, у ній багато політичних питань.

Простежуються спроби забезпечити енергетичну безпеку тієї або іншої групи країн, бажано у рамках більш загального вирішення проблеми. Ця школа у світі найбільш активна, свідомством чого є численні конференції, форуми, зустрічі міністрів і т.п. Тут видна заклопотаність урядів не тільки відносно національних інтересів, але і у відношенні свого політичного майбутнього (скажемо, перед виборами), оскільки виборці й національний бізнес реагують як на високі ціни на енергоносії й пов'язані з цим витрати, так і на всі супутні проблеми. Дуже важливим є усунення виникаючої недовіри, оскільки кожне рішення в сфері енергетичних інвестицій - це мільярди доларів, роки створення й десятиліття наступної експлуатації об'єктів інвестицій.

З погляду розвинених країн-імпортерів, звичайно, набагато приємніше мати справу з країнами, де не тільки існує політична стабільність, але нафту й газ видобувають приватні компанії з тих же самих країн-імпортерів. Це був би подвійний контроль, що дає впевненість як у доступі до ресурсів, так і в політику компаній. Таку мотивацію можна зрозуміти, і варто забезпечити провідним споживачам максимум спокою. Але в реальності найбільшими запасами вуглеводнів володіють саме ті країни, де в цій сфері оперують державні компанії.

Другу школу представляють вчені економісти та наукові співробітники, які зайняті прогнозами економічного росту, енергоспоживання й впливом на довгостроковий розвиток тих же цін, проблемами диверсифікованості джерел енергії, боротьби між атомною й теплоенергетикою, заснованою на газі, проблемами транзиту та ін. Саме в цій області лежить пошук майбутніх рішень. Розрахунок варіантів забезпечення світу й великих груп країн енергоносіями - це завдання оптимізації витрат у світовому масштабі. Політики повинні створити умови для зниження політичних ризиків, роботи приватного бізнесу, а також компаній, що перебувають під контролем держави, яких багато в нафтовидобувних країнах. Природно, ідуть суперечки про ефективність того або іншого способу господарювання, але зміни інституціональних факторів ведення бізнесу йдуть набагато повільніше, ніж нарастають енергетичні й екологічні проблеми світу, тобто проблему прийдеться вирішувати на основі наявного базису.

У розрахунках першої й другої шкіл досить мало місця відведено стійкому розвитку й екології. Це звучить не цілком справедливо, оскільки питання глобальних кліматичних змін, звичайно, знаходять своє відбиття й у реальній політиці. Точніше, цієї уваги недостатньо з позицій третьої, екологічної школи, що представлена як академічними екологами, так міжнародними неурядовими організаціями. Існує помітна різниця в позиції «зелених», що займаються проблемами енергетики, і іншими школами.

Отже, провідні науковці визначають енергетичну безпеку як впевненість, що енергія буде в розпорядженні у тієї кількості і якості, яких потребує сучасні економічні умови. Стан захищеності життєво важливих „енергетичних інтересів” особистості, суспільства й країни в цілому від внутрішніх та зовнішніх погроз також характеризує енергетичну безпеку [2,9,10].

Стан енергобезпеки багатьох країн світу є не найкращим, перш за все, завдяки погрозам та ризикам. Перелік існуючих загроз доволі значний, серед них: цінові коливання й інвестиційні ризики; технологічні проблеми (зношеність й моральна відсталість добувної й транспортної інфраструктури, зношеність і застарілість трубопроводних мереж, нафтопереробних потужностей, висока енергоємність промисловості й недостатня ефективність видобутку й переробки й ін.); зниження видобутку на розроблювальних родовищах і їхнє виснаження при недостатніх темпах розвідки й введення в експлуатацію нових; структурні перекоси (переважна частка в експорті первинної сировини, її недостатня якість); екологічні проблеми (значення й

вартість вирішення яких дедалі збільшується); погрози, пов'язані з можливим падінням попиту для країн експортерів (внаслідок значної структурної перебудови світового енергетичного кошика зі збільшенням у ній частки альтернативних джерел енергії - ядерної й біоенергетики, прориви в галузі енергозберігаючих технологій), зростаюча конкуренція з боку інших країн-експортерів нафти й газу (Казахстану, Азербайджану, Туркменії); проблеми транзиту, у тому числі пов'язані із третіми країнами; терористичні погрози; нарешті, політичні ризики, викликані як зовнішніми, так і внутрішніми причинами. І звичайно ж не можна забувати про таку фундаментальну погрозу, як неминуче (питання тільки в часі) виснаження запасів викопних енергоресурсів.

Подальше дослідження поняття енергетичної безпеки країн світу потребує визначення поняття „загроза” та їх детальної класифікації. Загроза – це явище з прогнозованими, але не контрольованими подіями, які можуть привести до небажаних наслідків [11]. Загрозами енергетичної безпеки вважаються події коротко- чи довгострокового характеру, які можуть дестабілізувати роботу енергетичного комплексу, обмежити або порушити енергозабезпечення, призвести до аварій та інших негативних наслідків для енергетики, економіки й суспільства [12].

Загрози енергетичної безпеці країни доцільно диференціювати на декілька груп: економічні, соціально-політичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні, техногенні, природні, управлінські.

До економічних загроз енергетичної безпеки відносять наступні:

- дефіцит інвестиційних ресурсів, необхідних для розвитку, модернізації й технічного забезпечення нормальної роботи енергокомплексу;
- фінансова нестабільність забезпечення функціонування енергокомплексу, забезпечення паливними ресурсами, матеріалами й компонентами для підтримки технологічних процесів, стабільність оплати всіх поточних витрат;
- порушення господарських зв'язків;
- неефективне використання паливних і матеріальних ресурсів;
- надмірно високі ціни на паливні й матеріальні ресурси;
- високі рівні монополізму виробників, постачальників і розподільників енергії й паливних ресурсів;
- технічні обмеження, що виникають через недолік фінансових коштів;
- незбалансованість виробництва й споживання паливно-енергетичних ресурсів, дефіцит енергетичних потужностей, недостатня пропускна спроможність мереж.

До групи соціально-політичних загроз відносять:

- нестабільність у суспільстві;
- негативні соціально-політичні події;
- приватні інтереси нових власників на енергетику, що йдуть у розріз загальним цілям;
- нездорова конкуренція;
- протиправні дії влади й керівників підприємств;
- низька кваліфікація персоналу;
- криміналізація „енергетичного бізнесу”, придбання мафіозними структурами власності й участь у вирішенні енергетичних проблем.

Зовнішньополітичні й зовнішньоекономічні загрози:

- критична залежність від імпорту паливних ресурсів, енергетичного встаткування, матеріалів, зриви договірних поставок;
- дискримінаційні заходи з боку закордонних країн;

- критична залежність експорту й імпорту від умов транспортування через території інших країн.

Техногенні загрози вбачаються в тому, що в усіх енерготехнологіях і технічних системах існує ймовірність виникнення аварій і відмов за будь-якими причинами. Основними з них є:

- низький технічний рівень і якість устаткування й систем, низька якість будівельно-монтажних, ремонтних робіт і експлуатації;
- велике зношування основних виробничих фондів;
- нерациональне розміщення енергетичних об'єктів з ризиком для населення й забруднення навколишнього середовища;
- недотримання правил технічної експлуатації, техніки безпеки й протипожежних заходів.

Кліматичні умови значною мірою накладають свої вимоги до енергетичного комплексу, до систем і об'єктів енергетики. Тому, до природних загроз енергетичної безпеки відносять:

- стихійні лиха: землетруси, повені, сильні вітри, ожеледні явища, зсуви, зливові дощі й снігопади, підвищена грозова активність, які можуть привести до руйнування або значному ушкодженню устаткування;
- природні аномальні явища: тривала посуха, тривала маловодність річкового стоку, які можуть відбитися на балансах вироблення електричної й теплової енергії, водопостачанні енергетичних об'єктів;
- аномальні явища підвищеної сонячної радіаційної активності, що представляють загрозу для прискореного старіння ізоляції й температурних впливів.

Недосконалість управління. Дана група загроз пов'язана в основному з:

- недосконалістю організаційних структур управління, низьким рівнем керівного й управлінського персоналу;
- не скоординованістю взаємодії підрозділів і підприємств енергокомплексу й взаємозв'язків з іншими галузями економіки;
- помилками й неефективністю реалізації економічної політики держави;
- недосконалістю правової й законодавчої бази;
- неефективністю проведення енергозберігаючої політики держави й недосконалістю механізмів її реалізації;
- слабкістю (ослабленням) державного регулювання й контролю в сфері енергопостачання.

Кожна з існуючих загроз може оцінюватися різною кількістю індикаторів. Так, наприклад, „самозабезпеченість енергоносіями” оцінюється двома індикаторами „забезпеченість паливом за рахунок власного видобутку” і „середня забезпеченість регіонів власною електроенергією” (критичні значення можуть становити відповідно 90-95 % і 70-80 %). Такий об'єкт як „диверсифікованість паливно-енергетичного балансу” оцінюється тільки одним індикатором - „частка домінуючого ресурсу в структурі паливно-енергетичного балансу держави”, критичне значення якого, наприклад, для Росії становить 50-60 %.

Таким чином, можна визначити енергетичну безпеку країни як стан її захищеності від загроз, тобто стан, за якого забезпечено: обґрунтоване, достатнє, надійне та технічно безпечне постачання економіки та населення енергоресурсами; неможливість суттєвого внутрішнього і зовнішнього тиску на керівництво держави, чинники якого пов'язані з енергетичною сферою; прийнятний рівень шкідливого впливу на довкілля від виробництва й використання енергії; відсутність соціального напруження в суспільстві (суттєвих конфліктів, страйків, інших соціальних негараздів), пов'язаних з

енергетичною сферою.

Відтак, під енергетичною безпекою слід розуміти здатність держави забезпечити потреби громадян, суспільства та країни в цілому економічно доступними паливно-енергетичними ресурсами належної якості в звичайних умовах та під час дії дестабілізуючих факторів; а також її здатність запобігати погрозам порушення стабільності паливо - й енергопостачання.

Конкретним виміром забезпечення енергетичної безпеки, прийнятим за стандарт у західних країнах, є створення тримісячного стратегічного резерву нафти та нафтопродуктів.

У системі енергетичної безпеки обов'язково слід враховувати сучасну трансформацію політичної карти світу, характерною ознакою якої стає посилення міждержавних економічних і політичних суперечностей.

Для оцінки систем енергетичної безпеки країн світу використовують основні макроекономічні показники, що характеризують енергоефективність економіки. Отже, для оцінювання і порівняльного аналізу розвитку енергетики міжнародна статистика (Міжнародна енергетична агенція, BP Statistical Review of World Energy) використовує такі індикатори: енергоспоживання на душу населення, енергоємність економіки, ефективність використання енергоресурсів.

Вимірник енергетичної ефективності застосовується у формі як прямого, так і оберненого показника. Звісно, що процеси енергозбереження характеризуються зростанням прямого показника і зменшенням оберненого.

Показники рівня енергоспоживання і енергетичної ефективності функціонально пов'язані з основним показником економічного розвитку країни – виробництвом валового внутрішнього продукту на душу населення, формула 1:

$$\frac{ВВП}{n} = \frac{\sum E}{n} \times \frac{ВВП}{\sum E}, \quad (1)$$

де $\sum E$ - сумарне споживання існуючого виду енергії; n - чисельність населення; ВВП – валовий внутрішній продукт.

Відповідно можна подати індекс рівня економічного розвитку як добуток індексів – душевого енергоспоживання і енергетичної ефективності. Внесок кожного з цих факторів в економічний розвиток будь-якої країни залежить від обраної нею стратегії енергоспоживання, забезпеченості власними енергоресурсами, цінами на енергоносії, природничого та інших факторів (погроз, що були вказані раніше).

Вагомий вплив на енергобезпеку спричиняє імпорт енергетичних ресурсів. Усунення загрози того, що імпорт вуглеводної сировини перевищить критичну відмітку, або є мало диверсифікованим, в багатьох випадках трактується, як основний напрямок досягнення енергетичної безпеки (незалежності). Відтак, на нашу думку, до сукупності факторів, що характеризують енергобезпеку країн доцільно включити імпорту квоту. Імпорту квота вказує на ступінь залежності економіки від імпорту енергоносіїв, і відповідно при зростанні прямого показника - енергозалежність країни збільшується.

Важливим чинником формування енергетичної ефективності є також структура споживання енергоресурсів. Енергетичні стратегії більшості країн імпортерів орієнтуються на максимальне використання власних енергетичних ресурсів. Одні країни споживають більше вугілля, інші – природного газу, нафти. В окремих країнах переважає гідроенергетика, або нестачу вуглеводної сировини компенсують ядерним паливом.

Отже, енергетична безпека є ключовою складовою національної безпеки будь-якої країни світу. Проблеми, пов'язані з мінімізацією енергозалежності посідають чільне місце у діяльності керівництва переважної більшості країн світу. Тому, якісне вдосконалення енергетичної безпеки, завдяки більш активному використанню потенціалів держави та нівелювання внутрішніх та зовнішніх факторів негативного впливу на енергетичну безпеку – необхідна складова економічного і соціально-політичного розвитку країни.

Список використаної літератури

1. Глобалізація і безпека розвитку: [монограф.] / О.Г. Білорус, О.Г. Лук'яненко та ін.; керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. – К.:КНЕУ, 2001. – С. 91 – 93
  2. Дука Г.Г. Аспекти проблемы энергетической безопасности Республики Молдова [Электронный ресурс] / Г.Г. Дука, В.М. Постолатий, Е.В. Быкова // Проблемы региональной энергетики. – 2005. – № 1. – Режим доступа: http://ieasm.webart.md/contents_ru/?volume_id=1. –
  3. Кистерский Л. Экономическая безопасность и проблемы будущего Украины / Л. Кистерский // Фондовый рынок. – 2004. - №36. – С. 4 – 6.
  4. Новицький В.С. Міжнародна економічна діяльність України: [підруч.]. – К.: КНЕУ, 2003. – 948 с.
  5. Чорнодід І.С. Економічна безпека як категорія економічної теорії / І. Чорнодід // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - №11. – С. 13 – 20
  6. Дацків Р.М. Вплив глобалізації на зовнішньоекономічну безпеку України / Р.М. Дацків // Актуальні проблеми економіки. – 2003. - №12. – С. 129 – 137.
  7. Земляний М.Г. До оцінки рівня енергетичної безпеки. Концептуальні підходи / М.Г. Земляний // Стратегічна панорама. - 2009. - № 2. – С. 37-42.
  8. Микитенко В. На чому базується енергетична безпека держави / В. Микитенко // Вісник НАН України. – 2005. - № 3. – С.41-47.
  9. Бушуев В.В. Энергетическая безопасность России / В.В. Бушуев, Н.И. Воропай, А.М. Мастепанов, Ю.К. Шафраник и др. – Новосибирск : Наука. Сибирская издательская фирма РАН, 1998. – 302 с.
  10. Влияние энергетического фактора на экономическую безопасность регионов России / [В. Благодатских, Л. Богатырев, В. Бушуев, Н. Воропай]. – Екатеринбург: Изд-во Уральского университета, 1998. – 195 с.
  11. Качинський А.Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А.Б. Качинський. – К., 2004. – 472 с.
  12. Быкова Е.В. Методический подход к расчету пороговых значений индикаторов для анализа энергетической безопасности на примере Молдавской энергосистемы [Электронный ресурс] / Е.В. Быкова. – Режим доступа: http://www.ienergy.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=50&Itemid=75
  13. Офіційний сайт Міжнародної енергетичної агенції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iea.org>.
  14. Офіційний сайт енергетичної компанії ВР (British petroleum) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bp.com>.
- Стаття надійшла до редакції 11.10.2011

I.G. Yaremchuk, H.S. Mityushkina
**THEORETICAL APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE COUNTRY'S
POWER SECURITY**

The theoretical approaches towards the definition of the power security are considered; the classification of the power security components based on their influence on the economy is offered; the essence of the power security and its place in the structure of the country's national security are defined.

УДК 330.14:330.31

О. В. Шкурупій, С. І. Туль

**НОВІТНИЙ ЗМІСТ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ТА ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В
УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті проаналізовано зміни, що відбуваються у системі трудових відносин у період становлення постіндустріального суспільства, зокрема, зростання на світовому ринку попиту на працю висококваліфікованих працівників, формування нової системи трудових відносин, які базуються на комерціалізації інтелектуальної праці.

Ключові слова: інтелектуальний працівник, трудові відносини, інтелектуальна праця, інтелектуальний капітал, людський капітал, освітні інвестиції, мотивація персоналу, заробітна плата, постіндустріальне суспільство.

Постановка проблеми. Визначальними ознаками сучасного етапу розвитку суспільства є концентрація інтелектуальних ресурсів і інтелектуальної діяльності. Така концентрація, як зазначають науковці [3] забезпечує перехід від «ремісничої» стадії здійснення інтелектуальної діяльності до «промислової». Тобто становлення постіндустріального суспільства, перші ознаки якого виразно почали проявлятися вже нині, зумовлює істотні зміни характеру як соціальних, так і економічних відносин; під впливом активізації названих процесів формується нова система трудових відносин – основа відносин у будь-якого соціуму.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідженню проблем становлення постіндустріального суспільства присвячені праці таких відомих науковців та практиків як Д. Белла, Дж. К. Гелбрейта, В. Л. Іноземцева, А. Печчеї; аналіз трудових відносин в сучасних умовах світового економічного розвитку здійснювали М. Беневітц, Л. Едвінсон, А. Зукер, Дж. Мінцер, О. Тоффлер та ін.

Мета дослідження. Сучасні наукові дослідження свідчать, що людина в умовах переходу до нових господарських відносин постіндустріального типу стає центром економічної системи, виконуючи активну роль у процесі відтворення; людський фактор перетворюється на провідну продуктивну силу суспільного розвитку. Окреслені проблеми потребують поглибленого розгляду в аспекті інтересів розвитку суспільства, що відбувається на основі використання інтелектуальних активів, якими володіє індивід та визначають мету дослідження в рамках публікації.

Виклад основного матеріалу. Постіндустріальне суспільство є визначальним вектором глобальної еволюції світової цивілізації, сутність якого концептуально обґрунтовано Д. Беллом. Науковець ідентифікував постіндустріальне суспільство як